

VRSTE I OBLICI NASILJA U SPLITU IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Zdravka JELASKA

Hrvatski Institut za Povijest, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

e-mail: zdravka.jelaska@st.hinet.hr

IZVLEČEK

Avtorica na primeru mesta Splita preučuje problematiko nasilja v mestnem okolju in njegovi okolici. Na osnovi poročanj v dnevniku Novo doba ugotavlja, kakšen je bil odmev v tisku na nasilna dejanja v obdobju med obema vojnama. V izbranih primerih so prikazane vrste in oblike nasilnih dejanj ter motivi, ki so pripeljali do njih. Obdelana so poročila o umorih, ubojih, samomorih, poškodbah, pretepih, udarcih, verbalnem nasilju, vznemirjanju, zastraševanju in krajah s strani privatnih oseb in o nasilju nad živalmi.

Ključne besede: Split, Novo doba, nasilje, poročila, 20. stoletje

FORME E TIPI DI VIOLENZA A SPALATO FRA LE DUE GUERRE MONDIALI

SINTESI

L'autrice esamina, nell'esempio di Spalato, il problema della violenza in un ambiente urbano e nei suoi dintorni. Partendo dagli articoli apparsi sul quotidiano Novo doba, riporta l'eco che ebbero i fatti di violenza nel periodo compreso fra le due guerre mondiali. Le forme ed i tipi di atti violenti ed i loro motivi scatenanti, sono presentati nei singoli casi. Sono inoltre esaminate le notizie relative ad uccisioni, assassini, suicidi, lesioni, risse, percosse, violenze verbali, molestie, intimidazioni e furti, nonché le violenze su animali.

Parole chiave: Spalato, Novo doba, violenze, notizie, XX secolo

Vijesti o nasilju

Split u razdoblju između dva svjetska rata postaje najveći grad i glavno središte južne hrvatske pokrajine Dalmacije. Taj status zadržava do danas. Život stanovnika grada i okolice, ali i cijele pokrajine na kraju prvog svjetskog rata i u međuratnom razdoblju među ostalim izvorima oslikava dnevni list *Novo doba* koji je počeo izlaziti u Splitu 9. lipnja 1918. godine. Pokrenuo ga je bivši suradnik Narodnog lista Vinko Kisić (Horvat, 1962, 382).

Vijesti o nasilju, odnosno nezakonitim i društveno neprihvaćenim postupcima privatnih osoba u tadašnjim novinama ne čine posebnu novinsku rubriku. Danas je onome što općenito i popularno nazivamo Crna kronika u dnevnom tisku u pravilu posvećena najmanje cijela stranica, računajući samo vijesti, ne i komentare, kolumne i pisma građana. U ono vrijeme u hrvatskom tisku se tek pojavljuje senzacionalističko novinarstvo. Prve tragove nalazimo mu u zagrebačkom Jutarnjem listu od 1919. godine dalje, kojemu je uzor bio mađarski list *Az Est*. U tim se listovima manji događaji napuhavaju i na taj način stvaraju senzacionalne vijesti koje podižu nakladu, a najbolji materijal za to nudili su različiti kriminalni postupci. Ostali listovi u Hrvatskoj tijekom razdoblja između dva svjetska rata nemaju takav pristup novinarstvu (Horvat, 1962, 393-394). U listu *Novo doba* vijesti o kriminalnim i društveno neprihvaćenim radnjama u početku su bile samo Redarstvene i Sudske (Porotne) vijesti objavljene u gradskoj rubrici, sročene kao kratke obavijesti od nekoliko redaka, a obuhvaćale su sve vrste prekršaja, hapšenja iz raznih razloga, izgone iz grada zbog skitanja ili prostitucije, te kratka izvješća o sudenjima. Zanimljiviji slučajevi su bili izdvojeni od tih kratkih tekstova kao posebna vijest, također u sklopu gradske rubrike. Tijekom dvadesetih godina počinju prevladavati izdvojene vijesti, uglavnom od nekoliko redaka. Među vijestima iz pokrajine povremeno se također nalaze vijesti tog tipa, ali u pravilu samo kad se radi o izuzetno nasilnim slučajevima ili o nekim negativnim pojavama koje su uzele dosta maha. Izdvojene vijesti o nasilju jedne ili više osoba nad drugom u pravilu sadrže i moralni komentar novinara o tome kako se ne bi smjelo postupati na takav način. U početku je list imao četiri stranice, pa se gradska rubrika nalazila na trećoj, a ponekad i dijelu četvrte stranice. Čim je broj stranica povećan na osam, gradska rubrika dobila je petu i šestu stranicu, pa su i članci postali opširniji. U početku su vijesti o nasilju prilično štire, a prema kraju razdoblja dobivaju više prostora i naslovi postaju istaknutiji. Više je senzacionalizma bilo u listu vidljivo u rubrici *Iz života i svijeta* tridesetih godina. Ta je rubrika tiskana na pretposljednjoj stranici i prenosila je razne senzacionalne vijesti u pravilu iz drugih država, a vrlo često su najopširnije bile vijesti o raznim krivičnim djelima.

Druga vrsta novinskih tekstova koji spominju nasilje su vijesti o nasilju iz političkih razloga, nasilju vlasti prema građanima uvjetovanom političkim, socijalnim ili nacionalnim motivima. Takve je vijesti moguće iščitati među unutarnjopolitičkim,

pokrajinskim i gradskim temama, ali su bile podložne cenzuri osobito ako se radilo o represivnim mjerama. I taj tip vijesti često prati moralni komentar novinara. Obično je to apel vlasti neka se postavi drugačije radi interesa općeg mira i dobra građana.

U listu možemo razlikovati institucionalno nasilje, o kojem su vijesti često bile podložne cenzuri, od neinstitucionalnog nasilja kojeg primjenjuju pojedinci među sobom. Prema obliku na koji se očituje nasilje moguće je među vijestima prepoznati cijeli spektar nasilnog izražavanja od umorstva i ubojstva, samoubojstva, ozljeda, udaraca, zastrašivanja, raznih oblika verbalnog nasilja, do uznemirivanja i plašenja. Među nasilje mogu se ubrojiti i krađe koje su u svojoj osnovi nasilno otimanje imovine. Ponekad su se razni oblici nasilja kombinirali unutar istog slučaja. Treba naglasiti kako su prvo navedeni najdrastičniji oblici koji privlače najviše pažnje i svojim suvremenicima i povjesničarima, ali su u svakodnevnom životu bili najrjeđi.

U svezi pitanja tko primjenjuje nasilje uočljivo je nasilje pojedinca nad pojedincem, poznatim ili nepoznatim, nasilje u obitelji, nasilno ponašanje skupina i udruga, državnih i ostalih organa vlasti, a često je i nasilje nad životinjama.

Umorstva i ubojstva

Najdrastičniji oblike nasilja, hotimično isplanirano umorstvo i ubojstvo na mah, nalazimo relativno rijetko. Uzimajući u obzir i gradske i pokrajinske vijesti, ovaj tip nasilja nalazimo uglavnom nekoliko puta godišnje, a često prođe i po nekoliko mjeseci bez takvih vijesti. Ovakvom je tipu vijesti obično posvećeno dosta pažnje, izdvojene su od drugih obavijesti uz nastojanje novinara da javnosti ponudi što cjelovitiju priču, a u pravilu se prati razvoj slučaja.

Najmanje pažnje među nasilnim djelovanjima koja su završavala ljudskom smrću privlačila su ona ipak najčešća, ubojstva u selima i mjestima u okolici grada, u pravilu zbog diobe imovine. Iako su takvi slučajevi izdvojeni kao vijesti, tekst o njima je često kratak. Takav je bio slučaj Fabjana Momara iz Kaštela kojem je brat zabio nož pod rebra prilikom svađe oko diobe imovine, te je nakon nekoliko dana preminuo u splitskoj bolnici (ND, 16. V. 1919). Ovakve vijesti su ponekad vrlo kratko priopćene bez detalja, primjerice: "Andrija Tomasović u selu Kučićima kod Omiša ubio je prekjučer svog brata Marijana u svađi radi dijela baštine" (ND, 21. VI. 1919). Više pažnje privlačili su takvi događaji ako su ih pratile zanimljive izjave sudionika, kao što je bio slučaj s jednim pokušajem ubijstva u Ogorju Gornjem. Žrtva, Stipan Bulić, star 32 godine, poslije je ispričao kako je mirno sjedio kraj ognjišta, a do njega Josip Bočina iz istog mjesta. Mirno su razgovarali kad je Bočina odjednom iz puške ispalio hitac u njega. Ne zna zašto (ND, 20. I. 1933).

Za razliku ubojstava u okolici između bliskih rođaka i sumještana, veću pažnju privlačila su ona izvedena u gradu, posebno ako im je motiv bila ljubav, osveta zbog

neuzvrćene ljubavi ili napuštanja. Tako je kroz nekoliko dana u srpnju 1919. godine niz nedugih vijesti bio posvećen slučaju mladića Andrije Ružića sa splitskog Lučca kojem je kod brodogradilišta Koščina, prodavačica cvijeća Tonka Ozretić, također s Lučca, zadala ranu od koje je kasnije preminuo. On je tamo nadgledao radnike koji peru kože kad je ona došla u pratnji sestre i počela s njim mimo razgovarati. Tijekom razgovora izvukla je nož i zabola mu ga pod rebra htijući mu se osvetiti jer ju je napustio (ND, 22.-24. VII. 1919).

Nedugo nakon gore opisanog događaja pod naslovom "Strašna ljubavna tragedija" detaljno je opisan slučaj trgovačkog pomoćnika Jakova Jukića iz Otoka kod Sinja koji je pucao u djevojku V. V. u njenom stanu na splitskom predjelu Manuš. U članku je navedeno kako je Jukić djevojku upoznao tri godine ranije i uporno je molio neka se uda za njega, ali ga je ona jednako uporno odbijala s riječima kako je uzalud moli "jer je ona odlučila da se ne udaje pa makar ju i sam car došao zaprositi". Kako ju je on stalno zaklinjao neka ga sasluša ona je popustila i pristala ga primiti u kući u nazočnosti svoje sestre 2. kolovoza. Nakon tri i pol sata razgovora, kada se sestra na tren udaljila izvukao je pištolj i pucao djevojci u glavu, a zatim je pred sestrom djevojke, koja je čuvši pucanj dotrčala natrag, sebi ispalio metak sljepoočnicu (ND, 4. VIII. 1919).

Godine 1930. dosta je pažnje privlačio slučaj Fedore Dumanić optužene za umorstvo svoga vjerenika Antuna Radeljaka, kako zbog samog slučaja tako i zbog duljeg sudskog postupka. Prema optužnici F. Dumanić i A. Radeljak "ljubakali su kakovih šest godina". Optuženica je dvije godine ranije izgubila djevičanstvo s pokojnikom, a nekoliko mjeseci prije zločina njeni su je roditelji potjerali iz kuće. Zaručnik je sklonio kod svoje tete, a iza toga joj je stric dao kućicu za stanovanje pored kuće njezinih roditelja. Zaručnik je redovito posjećivao, nosio joj novac i hranu, ali je stalno odlagao vjenčanje jer je bio nezaposlen. Njezina im je obitelj odbijala novčano pomoći, a umjesto toga majka joj je jednom prigodom rekla kako joj je jedino rješenje "nož u kuhinju", odnosno ubiti zaručnika nožem u trbuh. Kobne večeri Fedora je molila Antuna neka je vjenča, a on je i dalje odgađao. Na to ga je ona ubola nožem u desno stegno, presjekavši mu žile. Nož je kupila ranije tog dana. Umirući on je molio neka ga poljubi i zove svećenika koji će ih vjenčati. Ona je umjesto toga oprala ruke, presvukla se, otišla na vrata roditeljske kuće i rekla što je učinila, te je s bratom otišla u policijsku stanicu ostavljajući zaručnika neka iskrvari. Optužena je priznala zločin, ali se branila kako joj je policija bila bliža od liječnika, te je mislila kako će ga policijski stražari odnijeti liječniku. U prvom sudskom postupku Okružni je sud u Splitu osudio 14. svibnja 1930. na devet godina robije, ali se optužena žalila na Stol sedmorice u Zagrebu koji je poništio presudu i vratio ponovo slučaj splitskom Okružnom sudu. U drugoj raspravi pred istim sudom Fedori Dumanić izrečena je 11. listopada iste godine presuda kojom je osuđena na pet godina robije radi "ubijstva umišljajem" (ND, 10. i 13. X. 1930).

Osim motiva ljubavi i ženidbe, među umorstvima u Splitu nalazimo i ona motivirana poslovnim razlozima, poput umorstva Kajetana Hočevara i pokušaja umorstva

Hermenegilda Rabfelda. U njih je pucao Ante Roković iz Kaštel Starog, star 36 godina. Optuženi je godinu dana prije krvavog događaja došao iz Zagreba u Split, te se zaposlio kod Hermenegilda Rabfelda, vlasnika ljevaonice kao modelist. Tri mjeseca prije umorstva u istu ljevaonicu je došao još jedan modelist, Ivan Pateich, što je Rokoviću smanjilo prihode, pa je došlo do razmirica između njega s jedne strane, te vlasnika ljevaonice Rabfelda i Kajetana Hočevara s druge strane. Roković je smatrao kako je Hočevar doveo Pateicha koji mu je postao konkurent. Zategnute odnose pokušao je riješiti vlasnik ljevaonice time što je Rokoviću dao otkaz za posao, kao i za stan koji mu je unajmio u svojoj kući. Kako Roković nije napustio stan do 1. svibnja 1938, što je bio dužan, zakazana je deložacija za 15. svibnja. Dan ranije, 14. svibnja Roković je došao u kancelariju vlasnika ljevaonice s riječima "Došao sam Vam platiti račun" i počeo pucati. Dana 7. prosinca iste godine osuđen je na 8 godina zatvora (ND, 7. i 8. XII. 1938).

Ubojstvo je često znalo biti posljedica svade i tučnjave. I takvim je događajima u listu posvećivano dosta pažnje, posebno ako je u svemu učestvovala i neka u lokalnim razmjerima poznatija osoba. Takav se slučaj zbio u Solinu, gradiću pokraj Splita kada je u tučnjavi pred krčmom Jele Boban nožem izboden bivši općinski vijećnik Mate Boban iz Rupotina kod Klisa, star 38 godina. Nožem ga je dva puta u prsa i jedan put u trbuh ubio radnik Duje Boban iz Klisa, star 30 godina. Do tučnjave je došlo poslije prepirke koja je počela u krčmi tijekom igre karata. Izlazeći iz krčme Duje Boban je dobio braći Jerku i Mati Bobanu neku prijetnju, pa je Mate, pošao za njim te su se svađali idući niz balaturu. Zatim su se potukli šakama, a Duje se osim šakama služio i štapom. Mati su se pridružili brat Jerko, supruga Mara i Jerkova supruga Milica. Jerko je Duju udario nekoliko puta štapom po glavi, Mara staklenkom po glavi, a Milica kamenom u leđa. Mate je Duju srušio na tlo, a Duje je potegao nož i izboio Matu, koji je nakon četiri dana preminuo u splitskoj bolnici od zadobivenih ozljeda (ND, 18.-23. X. 1930).

Sudeći po novinskom članku, bez nekog posebnog razloga stradao je kovač Kruno Blažević, star 20 godina. Jedini vidljivi razlog sukoba do kojeg je došlo bila je pijana glava njegovog susjeda, mehaničara Miljenka Vincetića. Vincetić se pijan vraćao kući u Carevoj avliji br. 5, jednoj od ulica sa najsitimašnjim stanovnicima u tadašnjem Splitu. Digao je veliku viku najprije u dvorištu, a zatim u kući, a Blažević ga je opomenuo neka ne narušava noćni mir. Vidjevši ga pijanog Blažević mu je pokušao pomoći da uđe u stan, poveo ga i otvorio mu vrata stana, kada je Vincetić izvukao nož i "sjurio mu ga u lijevu podrebricu" (ND, 4. XI. 1938).

O umorstvima unutar obitelji svjedoči slučaj iz Trogira. Marin Elmer, star 58 godina, nepismen, po zanimanju težak, zbog pokušaja ubojstva svoje supruge Eleonore bio je osuđen na tri godine robije. Supruga je odbila s njim nastaviti zajednički život nakon što se vratio s robije, a on joj je počeo prijetiti smrću. Godine 1938, dana 28. kolovoza, svega nekoliko dana nakon povratka s robije, sačekao je suprugu na ulici,

bacio je na zemlju, lijevom rukom držao za kosu, a desnom preklao nožem koji je prije toga kupio na tržnici. Imali su tri sina koja je pokojnica odgajala. Izbjegavali su oca u strahu kako će i njih ubiti (ND, 9. XI. 1938).

Među vijestima iz pokrajine o ubojstvima izvan Splita veliku je pažnju privukao slučaj dječaka s Pelješca koji je ubio majku, a kojeg novinar prenosi uz komentar kako se radi o strašnom zločinu "kakav valjda nije nigdje zabilježila kriminalna kronika". Vijest je objavljena pod naslovom "Šestogodišnji zvjerski dječak ubija svoju majku". Zločin i ozračje u obitelji vrlo su detaljno opisani, uz niz opaski moralne prirode. Događaj se zbio u kući mesara Jakova Krelića koji je često tukao suprugu i prijetio joj smrću, što je dijete slušalo. Novinar uzroke djetetovog postupka osim u navedenom vidi i u tome što je otac sina od ranog djetinjstva vodio na klanje stoke, pa se dijete naviklo gledati krv. Dječak je majku ubio iz očeve lovačke puške, o čemu je bez ustezanja poslije pričao, a novine posebno ističu dječakovu izjavu kako je "sredio majku i da je veoma dobro ciljao" (ND, 16. II. 1933). Za razliku od ovog umorstva koje je kod novinara izazvalo iskreni užas, umorstvo starice za koju je navedeno kako se bavila lihvaranjem u Šibeniku opisano je s nizom literarnih asocijacija na Dostojevskog (ND, 24. VII. 1918). Zbog misterioznih okolnosti i nemogućnosti otkrivanja počinitelja dugo je vremena pažnju privlačilo umorstvo općinskog tajnika Jerka Vlahovića u Postirama na otoku Braču izvršeno 13. siječnja 1936. kada se navečer vraćao s ribanja. Ubojica ga je sačekao u zasjedi i ubio pred kućnim vratima udarcem velikim komadom maslinovog drva. Među osumnjichenima za organiziranje tog umorstva bio je i općinski načelnik koji s pokojnikom nije bio u dobrim odnosima, pa mu čak i više mjeseci nije isplaćivao plaću, ali nije bilo dokaza. Optužnica je podignuta protiv mladića Ivana Dundića kao ubojice, ali ga je sud oslobodio zbog nedostatka dokaza (ND, 7. i 9. XI. 1938).

Posebnu vrstu umorstva predstavlja čedomorstvo. U srpnju 1919. uhapšena je težačka djevojka Matjuša Alajbeg iz Trogira koja je rodivši nezakonito dijete "zadužila i zakopala dijete misleći da će tako pokriti sramotu i grijeh". O tome kako je i gdje dijete nađeno nema podataka (ND, 24. VII. 1919). Kolika je kazna mogla biti nalazimo u vijesti o raspravi na Okružnom sudu protiv Marije Ladišić radi čedomorstva. Osuđena je na četiri mjeseca tamnice i dvije godine uvjetno (ND, 9. X. 1930).

Samoubojstva

U listu povremeno nailazimo na vijesti o samoubojstvima, češće muškaraca nego žena. Iako je iz memoarske i književne literature moguće utvrditi kako su u ovom razdoblju pokušaji samoubojstva kod žena bili prilično moderni, čini se da su oni u pravilu ostajali na razini prijetnji. Muškarci su samoubojstvo uglavnom izvršavali služeći se vatrenim oružjem, hitcem u glavu ili u srce, te nešto rjeđe vješanjem. U

glavu si je pucao, primjerice, Dato Bonavia, bivši pomoćnik u trgovini Bonačić koji se ubio na Vojničkoj poljani. Prema riječima novinara uzrok je bila "nesretna ljubav" (ND, 12. XII. 1918). Isti razlog naveden je i za pokušaj samoubojstva osamnaestogodišnjeg I. D. koji si je pucao u prsa (ND, 18. XII. 1918).

Najpoznatiji splitski slučaj samoubojstva zbog nesretne ljubavi u razdoblju između dva svjetska rata zbio se na Čistu srijedu godine 1933. oko pet sati ujutro. Mladi ljubavni par Branko Hribar i Grozdana Aljinović zagrljeni su počinili samoubojstvo na terasi svjetionika na lukobranu. Ovom je samoubojstvu u dva broja lista posvećena gotovo cijela stranica. Branko je imao 24, a Grozdana 22 godine. Lukobran im je bio najmilije sastajalište. Prema njegovoj izjavi na očajnički čin su se zajednički odlučili, te je on njoj pucao u srce, a zatim sebi ispod srca. Pucnji su probudili svjetioničara koji je odmah pogledao što se zbilo. Djevojka je ostala na mjestu mrtva, a mladić je u teškom stanju prenesen u bolnicu. Na smrti je mladić zaželio biti pokopan sa svojom dragom u istom lijesu. U ovom slučaju se postavlja tehničko pitanje radi li se o samoubojstvu i ubojstvu ili o dvostrukom samoubojstvu. Novinar je naveo kako nije sigurno je li u Grozdanu pucao Branko ili je ona sama sebi ispalila metak u srce, te da mladić možda tvrdi kako je on pucao u želji da zaštiti djevojku. U svakom slučaju sve je ukazivalo kako su oboje svojevoljno odlučili umrijeti, jer je postojala "prepreka za ženidbu". Grozdanin otac je za to znao te ih je pokušao razdvojiti poslavši nju na mjesec dana u Šibenik. Djevojka se vratila tjedan dana prije tragedije. Razlog samoubojstva danas se čini dosta neobičnim, no u ono vrijeme nije bilo tako. Branko Hribar se ranije u Budvi zaručio s djevojkom Baricom Anzulović, kćerkom općinskog tajnika. Nikako nije htio prekršiti riječ koju je njoj dao prije nego se ohladio od te ljubavi i zaljubio u Grozdanu Aljinović. Smatrao je kako je bolji izlaz smrt nego razvrgnute zaruke, a Grozdana ga je podržala i odlučila mu se pridružiti (ND, 1. i 2. III. 1933).

Uz nesretnu ljubav drugi mogući uzrok samoubojstva kod muškaraca bile su pogreške u poslu. Tako je mladi policijski stražar u Splitu, Rudolf Ilić, star 24 godine, rodом iz Gospića, opalio sebi revolverski metak u glavu. Prenesen je u bolnicu u "beznadnom" stanju. Nije ostavio nikakvo pismo kojim bi objasnio svoj čin, ali su njegovi nadređeni kako je u poslu napravio neku grešku, koja po njima ipak nije trebala uzrokovati tako očajnički postupak. Mladić je ipak preživio, ali se pretpostavljalo kako će ostati slijep (ND, 2. i 10. I. 1933).

Uzrok samoubojstva kod muškaraca mogla je biti i bolest ili nezaposlenost ili oboje. Tako za Jakova Klarića, privatnog namještenika od 44 godine, nastanjenog u Matošićevoj ulici u Splitu novinar navodi kako su ga utukle nezaposlenost, bijeda i bolest, te da je "bolovao od teške nevrastenije". Klarić se objesio noću na boru na Mandalenskom putu, a našao ga je ujutro policijski činovnik koji je išao na posao (ND, 16. II. 1933).

U pojedinim slučajevima samoubojstva nije se pretpostavljao nikakav uzrok. Takav je bio slučaj financijskog potpreglednika Frane Lukačića, starog 32 godine, rodom iz Paža kod Novog Mesta. Ispalio si je metak iz puške u podbradak na Novu godinu 1933, navečer oko 20.20 u zgradi Financijske direkcije u Livanjskoj ulici u Splitu gdje je bio zaposlen. Nije ostavio nikakvo pismo koje bi objasnilo uzrok. Na Silvestrovo se pokojni Lukačić potukao s ribarom Mihom Švapom koji je pjevao "izazovnu" pjesmu i nije htio prestati što je Lukačića razljutilo. No, taj incident nije objasnio samoubojstvo (ND, 2. I. 1933).

Žene su obično birale način samoubojstva koji možemo nazvati skok u smrt. Obično se radilo u skoku kroz prozor ili pod vlak. Marija Biskupović, kućanica iz Splita, bacila se s prozora trećeg kata kuće u Boškovićevoj 15 u Zagrebu, u pet sati ujutro, kad su svi ukućani spavali. Nedugo prije toga rastavila se od supruga što je vrlo teško primila, te je otputovala u Zagreb k rođaku. Međutim, promjena sredine nije joj pomogla, pa je izvršila samoubojstvo na opisani način (ND, 25. X. 1938). Šesnaestogodišnja djevojka Jolanda Mocch, nastanjena u Splitu, u Kruševića ul. br. 9, bacila se pod putnički vlak blizu Splita. Bila je zaljubljena u električara Berislava Frua s kojim je išla na plesove. Majka i očuh prigovarali su toj vezi, a i pažnja mladića prema djevojci je slabjela, te se djevojka odlučila na očajnički skok (ND, 9. XII. 1938).

Samoubojstvo se moglo izvršiti i utapanjem. Godine 1933, na pravoslavni Božić na taj se način, u moru kod starog splitskog groblja Sustipan, ubio inženjer Mihajlo Dimitrijević, bivši načelnik Ministarstva financija i bivši upravitelj beogradske Električne centrale. U Split je došao mjesec dana ranije, a novinar uzrok nalazi u tome što je pokojnik "pobolijevao na nervima i bio silno potišten u zadnje vrijeme". Ovom je slučaju posvećeno dosta prostora jer se radilo o javnosti dobro poznatoj osobi (ND, 10. i 11. I. 1933).

Rijetkost je pri samoubojstvu bila upotreba noža, kao u čudnom slučaju poštanskog službenika Jurja Borčića koji je nađen mrtav u kolibici na Marjanu, mjesec i po dana nakon nestanka, a navedeno je kako je počinio samoubojstvo prerezavši si grlo (ND, 4. XI. 1918).

Nehotimično nasilje nad samim sobom

Neki oblici nehotimičnog nasilja nad samim sobom povremeno su znali privući dosta pažnje. Tako su na kraju i nakon prvog svjetskog rata bile vrlo česte vijesti o samoozljeđivanju pri ribolovu dinamitom do kojeg se izgleda u to vrijeme vrlo lako dolazilo. U Splitu su "dinamitaši" uglavnom lovili ribu u marjanskim uvalama, što je povremeno dovodilo do težih ozljeda, u prvom redu gubitka ekstremiteta (ND, 28. VI. 1918). Ovakvih je vijesti bilo za područje cijele pokrajine. Mnogi su na području Dalmacije zbog nespretnog rukovanja sebi nanijeli teže ozljede, poput seljaka Matića

iz Račišća na otoku Korčuli kojem je dinamit odnio obje ruke, usnice i bradu (ND, 20. VI. 1918).

Djeca su također znala biti žrtve nespretnog rukovanja eksplozivnim sredstvima. Sedmogodišnji dječak Vicko Klarić iz Visa igrao se patronom koja mu je prsnula u ruci, te odnijela cijelu lijevu ruku, prest desne ruke, a ranjen je i u nogu (ND, 20. VI. 1918). Na Božić 1918. godine u Splitu je stradalo jedan dječak igrajući se napravom za pucanje zvanom "fišek" koji je opalio i odnio mu tri prsta lijeve ruke, te ga izranio po cijelom tijelu (ND, 30. XII. 1918).

Tučnjave, udarci i tjelesna okrutnost

Dosta su pažnje privlačile ozbiljnije tuče u kojima je sudjelovalo više osoba, a kod kojih se također nastoji rekonstruirati cijela priča, pa se obavijesti obično protežu kroz nekoliko dnevnih brojeva nakon samog događaja.

Jedno od javnih mjesta koje je ponekad znalo postati pozornicom svađa i tučnjava bila je gradska ribarnica. Tu su se nekom prigodom posvadili i potukli ribari Nikola Sinoje i Antun Vučković oko nenavedenog razloga. Zbog tuče ih je komunalni redar pozvao u kancelariju tržnog povjereništva u ribarnici, a oni su se i tu nastavili tući, te su razbili jedno staklo i sjedalicu i napravili štetu od 150 dinara. Na kraju su pritvoreni (ND, 18. X. 1930). Na istom mjestu potukle su se Paškva V. stara 30 godina i Tome T. stara 60 godina. Prvo "su se razvikale na veliku radost prodavačica ribe, a kasnije počele i da mlate". Na kraju sukoba obje su bile krvave, a policijski stražar priveo ih je u stanicu. Mlađa je u stanici vikala i psovala, pa je zatvorena. Ni u ovom slučaju nije naveden razlog svađe (ND, 7. II. 1933).

Pod naslovom "Ženski računi" objavljeno je kako je Vica B. dočekala "sa bijom" Anku Š. u Kamenitoj ulici oko 17 sati poslijepodne. Vica je Anku odmah počela tući i vikati na nju, te se oko njih okupilo mnogo ljudi. Došao je i redar koji ih je priveo u stanicu. Vica B. je priznala kako je istukla Anku Š., a kao razlog je to što "joj Anka otima supruga" (ND, 10. II. 1933).

Svađe između susjeda bile su česte, no privlačile su pažnju uglavnom ako bi se pretjeralo s glasnoćom ili bi se svađa pretvorila u tučnjavu. Tako su se, primjerice, u dvorištu Plinarske ulice br. 39 posvadile dvije žene. Povod je bio što je jedna od njih pjevala i kroz pjesmu upućivala susjedi "prigovore i savjete". Druga je na to zvala u pomoć supruga koji je izudarao "pjevačicu i njenu sestru". Svo četvero su na kraju zadobili lakše ozljede zbog kojih su dospjeli kod sudskog liječnika i na policiju (ND, 14. I. 1933).

Povodi tučnjavama mogli su biti različiti. Ponekad su se odrasli znali pobiti zbog svoje djece. Nekom su se prigodom u splitskom Varošu potukla dva ribara, jer je jedan od njih udario dijete drugoga (ND, 7. I. 1933). Zbog djece su se posvadila, a za-

tim potukla dva čovjeka u Radmilićevoj ulici, te je morala intervenirati policija (ND, 13. II. 1933).

Tučnjave su se odigravale između osoba istog, ali i različitog spola. Primjerice, na splitskoj općinskoj tržnici potukli su se Alija Tabaković Ibrin od 36 godina i Božica Bartulić pokojnog Andrije od 21 godine. Tabaković je prolazio Pazarom kad ga je Božica oslovila i pozvala na vino, a on joj je odvratio. "Bježi, ciganko!". Nju je to uvrijedilo, te mu je zalijepila pljusk, a on joj je vratio istom mjerom. Nastala je tučnjava "šakama, nogama, čak i kamenjem". Tabaković je Božici izgulio i nekoliko pramenova kose (ND, 9. II. 1933).

Pod naslovom "Udarila ga utegom od pola kilograma" nalazimo vijest o Kati Mirić pok. Mate, "djevojci od 30 godina", koja je u Prvanovoj ulici utegom od pola kilograma udarila u zatiljak radnika Juru Bratića pokojnog Mate, jer joj je "nešto predbacio" (ND, 14. I. 1933).

Članak pod naslovom "Krvavi *rendez-vous* na Lovretu" pomalo je nategnut u odnosu na priču koju nalazimo pod njim. Članak govori o petnaestogodišnjoj djevojčici M. L. koja je pozvala učenika Stanka D. na sastanak kod sudske zgrade u 20.30 sati radi "važnog dogovora". Mladić i djevojka su nakon susreta šetali obližnjim ulicama do livade u blizini vatrogasnog doma, kada se pred njima pojavio djevojčin otac. Najprije je istukao kćer, a zatim šakama i kamenjem napao mladića. Udarilo ga je ovećim kamenom, ali se mladić uspio spasiti bijegom. Nakon što mu je u bolnici ukazana prva pomoć, podnio je policiji prijavu protiv razjarenog djevojčinog oca. Otac, P. L., je na policiji izjavio kako je te večeri slijedio kćer i htio je odvojiti od Stanka, ali ga je mladić napao. Dalje je naveo kako je protiv Stankovog brata Ranka podnio tužbu zbog uvreda koje je nanio njegovoj kćeri, te je smatrao kako Stanko pokušava raznim obećanjima djevojku skloniti na odustajanje od tužbe protiv njegovog brata (ND, 26. X. 1938).

Tjelesnu okrutnost podrazumijeva nasilje nad slabijim osobama. Takav je slučaj, praćen opširnim moralnim komentarama novinara, zabilježen u lipnju 1918. godine kada je jedna služavka na ulici "izbila" malu djevojčicu, izgazila je nogama, a kad joj je potekla krv na usta, skinula je dijete golo i natjerala ga neka tako trči po ulici, a sve s objašnjenjem kako joj je djevojčica htjela ukrasti malo trave (ND, 12. VI. 1918).

Nasilje u obitelji

Nasilje u obiteljskim okvirima rijetko dolazi na stranice dnevnog tiska. Srećom užasni slučajevi poput naprijed opisanih umorstava u Trogiru i na Pelješcu bili su rijetkost, iako su iznijeli na vidjelo dugotrajno zlostavljanje. U uobičajenim okolnostima nasilje u obitelji u dnevni tisak je dospijevalo samo ako ga je prijavila treća osoba ili ako su obje strane spremne o tome javno govoriti. Takav je, na primjer, bio

slučaj Srečka M., postolara iz Solina i njegove žene koji se zbilo pred kraj prvog svjetskog rata. Prvo je žena iznijela svoju priču potuživši se kako je muž najprije prisilio da mu potpiše mjenicu na 50 000 K, na što ga je ona tužila sudu, a on je istukao i potjerao iz kuće. Četiri dana kasnije objavljena je njegova verzija priče u kojoj se Srečko M. potužio kako ga je žena neprestano varala, te je on pred nekoliko godina iz ljubomore ubio njenog ljubavnika, a nakon povratka iz tamnice otkrio je kako ga ponovo vara i prisilio na potpisivanje mjenice kako bi vrati svoju imovinu, ali je nije tukao. Daljnje je probleme uvjetovalo neslaganje roditelja oko pitanja s kim će ostati dijete koje su imali (ND, 24. i 28. VI. 1918).

U dva nastavka je praćen i slučaj obiteljskih razmirica između Dinke K. i njenog supruga. Prvo je pod naslovom "Prijavila supruga da je bije" objavljena vijest kako je Dinka K. prijavila policiji svog supruga Antu da je "svako malo dana dobro namlati", zbog čega je Ante K. bio pozvan na policiju i ispitan. Ante je izjavio kako on ne tuče suprugu, nego ona njemu prijeti kako će ga ubiti nožem. Dva dana kasnije pod naslovom "Između supruga i supruge" objavljena je reakcija Dinke K. na prethodnu vijest: "Nije istina da je mene moj muž tukao svake večeri, nego samo jednom prilikom, radi čega je ta stvar došla na policiju, i to ne krivnjom moga supruga ili mene, nego drugih koji su se umiješali u naše obiteljske prilike" (ND, 7. II. 1933).

Češći je bio slučaj u kojem se vijest saznala jer su susjedi zvali policiju. Takva je vrlo kratka vijest iz listopada 1930. u kojoj je navedeno: "Noćas se potukli muž i žena, a susjedi pozvali policiju" (ND, 18. X. 1930). Susjedi su prijavili redarstvu i Josipa B. koji je noću došao kući pijan i "počeo zlostavljati suprugu i djecu". Zatim je sina ozlijedio britvom i "htio ga nalemati", ali mu je dijete umaklo (ND, 23. I. 1933).

O nasilju u izvanbračnoj zajednici govori slučaj Stefanije Savić, žene Milanove koja je prijavila brijačkog radnika Franju J. iz Splita da "muči i zlostavlja nju i njeno trogodišnje dijete. Navela je kako je Franjo domamio iz Beograda i obećao je vjenčati, ali je umjesto toga počeo tući šakama, nogama i drškom od sjekire, a tukao je i njeno dijete. Uz to je izjavila kako se želi vratiti u Beograd (ND, 24. II. 1933).

Verbalno nasilje, plašenje i uznemiravanje

Bahatosti raznih nižih činovnika, čuvara objekata, redarstvenika i sl. praćenih vrijeđanjem i izguravanjem građana, prijetnjom tjelesnim povredama, a rjeđe stvarnim udarcima nalazimo relativno često na kraju prvog svjetskog rata, a kasnije sve rjeđe. Očito je lakše bilo prigovarati službenicima države čiji se brzi slom očekivao. Kao izvor novinara u pravilu je navedena obavijest samog građanina koji se osobno potužio redakciji ili napisao pismo. Tako se gospođa Kulušić iz Dugug Rata kod Omiša potužila uredništvu novina na postupak činovnika u poreznom uredu gdje je podizala ratnu potporu, dok su joj tri sina bila u vojsci. Činovnik je već bio ljut iz ne-

kog razloga, pa je srdžbu iskalio na njoj. Pograbio je, udario u prsa i pozvao slugu neka je izgura van (ND, 21. VI. 1918). Jedan građanin se žalio na postupak vojnog redara u vlaku na pruzi Split Šibenik. Putnici su se gurali, a redar mu je prijetio kako će mu zabiti bajunetu u bubrege zbog guranja (ND, 19. VII. 1918). Mnogi Splićani su se tužili uredništvu na postupanje voditelja kupališta Polo zbog čije sile i "rječeti-na" su mnoge gospođe prestale odlaziti na to kupalište (ND, 21. VII. 1918).

Raznim oblicima verbalnog nasilja između privatnih osoba, svađama susjeda ili prolaznika, ponekad praćenih udarcima koji ne izazivaju teže ozljede ili uznemirivanjima općenito se nije pridavalo previše pažnje u tisku. Ali kada se takve vijesti pojave primjetno je kako su ti oblici bili daleko prisutniji u svakodnevnicima nego u novinama. Zanimljivo je što se takve obavijesti često odnose na maloljetne osobe – "raspuštenu djecu" ili "dječurliju" koja vrijeđaju prolaznike, krađu, pjevaju "uličarske nedolične pjesme", pišu po zidovima "svakojake rječetine" a imaju "posebnu strast za šport gađanja" – svi nose pračke a gađaju prozore, glave prolaznika, ptice, mačke i drugo što stignu ili što im se sviđa. Posebno im je omiljena meta gađanja bio kip pjesnika Luke Botića (ND, 21. i 23. VI. 1918, 12. V. 1919). Rijetko je dječja igra pračkama znala imati i posljedice. Jednom je prigodom policiji prijavljen dječak jer je jednog svog prijatelja pogodio kamenom iz pračke u čelo i raskrvavio ga (ND, 7. II. 1933).

U dječje nepodopštine koje su uznemiravale prolaznike išla je i navika igranja nogometa u vrlo prolaznim gradskim ulicama, te su se odrasli prolaznici redovito morali sklanjati kako im lopta ne bi doletjela u glavu. Novinara je posebno smetalo što je gradsko redarstvo u tim prigodama pasivno i "zabavlja se gledajući kako lopte lete među glavama prolaznika" (ND, 19. V. 1919).

Do neugodnih scena znalo je doći između stanodavaca iz podstanara. Policijski stražar bio je pozvan zbog verbalnog nasilja do kojeg je došlo kad je Vinka Šarić iz kuće Kraj Sv. Luke br. 11 izbacivala svog stanara psujući ga svakojakim riječima. Stražar je opomenuo kako na takav način ne smije postupati sa stanarima (ND, 8. II. 1933).

Zanimljiva svađa dogodila se jednom prigodom između dva iseljenika-povratnika iz Amerike na Splitskoj rivi. Prepirka je započela kao nadmetanje tko je zaradio koliko novca u Americi, te su jedan drugome počeli predbacivati "ovo i ono" o tome kako je novac zaraden, što je dovelo do međusobnog "čuškanja" (ND, 14. I. 1933).

Povod svađi moglo je biti razilaženje ljubavnika. Iz tog su razloga na policiju privedeni služavka Marija P. i vozač Mirko D. Ona je došla u njegov stan i napala ga jer je napustio i vjenčao drugu. Predbacivala mu je kako je "upropastio", a ona mu je "kupila čak i novo odijelo". Između njih se razvila vrlo bučna svađa (ND, 7. II. 1933).

Različite izgrede često su pravile osobe u alkoholiziranom stanju. Neke srećom nisu imale teže posljedice. Tako je Marko Dragić pijan došao u krčmu na Dobriću br. 4 i od gazde Alujevića tražio neka mu dade rakije. Kad je ovaj to odbio, Dragić je izvadio veliki nož i zaletio se za vlasnikom krčme. Srećom vlasnik se preko prozora prebacio na ulicu i napadač je ostao sam u krčmi. Kad su ga policijski stražari došli

privesti opirao se, te u svađi i na njih potegao nož. Ipak su ga uspjeli svladati i odvesti u postaju. Radi jedne ranije svađe sa policijskim stražarima Dragić je već bio osuđen na kaznu od tri mjeseca zatvora (ND, 8. X. 1938).

Neka su uznemiravanja bila na granici neugodnog i smiješnog, kao što je bio slučaj sa slaboumnim Ilijom Marunčićem koji je dolazio ljudima na vrata stanova i htio ih hapsiti. S tom svojom navikom pretjerao je kada je u Senjskoj ulici u Splitu zaustavio redara, pokazao mu neku cedulju i proglasio uhapšenim. Redar ga je odveo u pritvor (ND, 9. X. 1930). Plašenje prolaznika je ponekad bila namjerna šala. Tako je jednom prigodom u petak noću, pola sata iza ponoći u Krešimirovoj ulici u središtu Splita "utvara" plašila rijetke prolaznike koji su se u to doba vraćali kućama. Kad je redar uhapsio utvaru ustanovljeno je kako se radi o pijanom mladiću Vjekoslavu R. koji se odlučio našaliti sa svojim sugrađanima (ND, 21. I. 1933).

Krađe i provale

Najčešće vijesti onog tipa kojeg danas nalazimo u Crnim kronikama su krađe i prijevare s ciljem ostvarenja materijalne koristi, koje u pravilu nisu praćene drugim oblicima nasilja. Vijesti o krađama su redovite i obično ih nalazimo više u svakom broju dnevnih novina. Najčešće se radi o kratkim obavijestima.

Veću su pažnju privlačile neke osobito drske krađe poput krađe zlatnine iz stana Mihovila Jankovića, bankovnog direktora i njemačkog konzula u Splitu. Krađa je izvedena dok su svi ukućani bili u stanu. Kradljivac se uvukao u stan, koji se nalazio na drugom katu u tadašnjoj Ulici vojvode Mišića, te iz spavaće sobe odnio veću količinu zlatnine u vrijednosti 20000 dinara, a zatim skočio s prozora (ND, 9. I. 1933).

Zanimljivo je pogledati što se kralo. Vrlo su česte krađe različitih prehrambenih artikala iz skladišta osobito na kraju i nakon prvog svjetskog rata kada se do hrane teže dolazilo, poput krađa skladišta Zadružnog saveza (ND, 18. VI. i 30. XI. 1918), gostione Ivana Novaka (ND, 10. i 12. VI. 1918), trgovca Ivančića i slastičara Krivića (ND, 27. VI. 1918), skladišta trgovca Bonačića (ND, 12. VII. i 21. XII. 1918), skladišta trgovkinje Marije Dragošević (ND, 12. X. 1918), trgovca Cettinea (ND, 16. X. 1918), skladišta trgovca Miotta (ND, 26. X. 1918), dućana trgovca Matkovića (ND, 28. X. 1918), skladišta društva Flora (ND, 11. XII. 1918).

Pored živežnih namirnica omiljena meta kradljivaca bile su domaće životinje, osobito perad koju su u to doba splitski građani držali u dvorištima. Primjerice nepoznati su kradljivci jednom prigodom okrali kokošarnik u dvorištu Kninske ulice br. 4, odnijeli dvije tuke vrijedne 150 dinara i nekoliko kokoši (ND, 13. I. 1933). Drugom prigodom su nepoznati počinitelji ukrali gusku vrijednu 100 dinara iz dvorišta drvo-djelu Niki Piploviću. Istog dana su Martinu Liliću, prodavaču na splitskom Pazaru ukrali 7 gusaka vrijednih 250 dinara (ND, 17. I. 1933). Mariji Nardelli iz dvorišta u

Lastovskom prilazu 9 ukradeno je 10 kokoši vrijednih 400 dinara (ND, 20. I. 1933). Osim peradi ponekad su metom kradljivaca postajale i veće domaće životinje. Tako su, na primjer Luki Podrugu iz Solina ukradene dvije krave (ND, 19. X. 1918).

Osim prehrambenih proizvoda i domaćih životinja najčešća meta kradljivaca bila je rubenina, posteljina i odijela, te dragocjenosti. Najčešće su ih kradljivci odnosili iz samih kuća, provalivši u stanove kao što se dogodilo Luki Čelanu u Rimskoj ulici br. 12. (ND, 13. VI. 1918). Rublje, košulje i posteljinu kralo se sa sušila ili s prozora na kojima su se zračili (ND, 3. X. 1918). Tako je Vicko Buljanović uhapšen jer je noću sa sušila na Poljičkoj cesti br. 12 ukrao dvije košulje. Jednu je zadržao, a drugu darovao (ND, 9. I. 1933). Marin Šegvić prijavio je policiji kako su mu neki kradljivci ukrali 4 košulje iz dvorišta u Viskotinovoj ulici br. 11, a vrijednost košulja procijenio je na 240 dinara (ND, 28. I. 1933). Radniku Vojinu Vilatiću netko je iz kovčega u sobi ukrao dva odijela i razne druge predmete (ND, 17. I. 1933). Posteljinu i stolnjake kralo se iz hotela, gostiona i restorana, poput krađe stolnjaka iz restorana vlasnika Jozevića (ND, 8. X. 1918), restorana Royal (ND, 26. X. 1918), plahti i pokrivača iz restorana Novak (ND, 30. XI. 1918). Posteljina je u većim količinama kradena i iz bolnica (ND, 7. XII. 1918). Liječniku Anti Kovačeviću nepoznati je kradljivac ukrao čilim iz hodnika stana (ND, 4. I. 1933). Kradljivcima je bio zanimljiv i alat, te metalna roba općenito, o čemu svjedoči provala i pokušaj krađe tvornice i talionice Savo (ND, 23. X. 1918), te provala i krađa radnje Bartula Dvornika, prilikom koje su lopovi odnijeli alat u vrijednosti preko 3000 dinara (ND, 7. XI. 1938). Počinitelji ovih krađa u pravilu su ostajali nepoznati.

Kradama su znali biti izloženi brodovi u luci. Primjerice s jedrenjaka Sv. Terezija ukradeno je 60 m konopa i jedan mornarski kaput (ND, 10. I. 1933).

Neki su objekti interesa kradljivaca prilično rijetki, ali su baš zato mogli privući pažnju javnosti. Tako je jedan nepoznati počinitelj na splitskom kolodvoru iz vagona drugog razreda odnio kože sa sjedala i zavjese s prozora (ND, 13. VI. 1918). Ponekad su vijesti o kradama bile bizarne, poput vijesti o nepoznatim kradljivcima koji su brusaču Josipu Matušanu sa zida pred njegovom radnjom u Šibenskoj ulici u Splitu ukrali jednog kanarinca i kletku (ND, 4. I. 1933).

Krađe su rijetko praćene drugim oblicima nasilja. Ipak, ponekad se događalo da kradljivci pogrešno odmjere rizik i naiđu na žestok otpor. To se dogodilo prilikom pokušaja krađe hrane iz skladišta američkog zabavišta u nedjelju 11. svibnja 1919. Trojica provalnika su otvorila vrata skladišta, ali je unutra bio američki mornar – stražar koji je počeo pucati iz svog browninga. Prvim je hicem ranio vođu trojke Tomu Reića, zvanog Vuk, te nastavio pucati. Druga su dvojica provalnika pobjegla, a svih sedam metaka koje je ispalio američki mornar završila su u tijelu spomenutog Reića. Četiri su ga pogodila u jednu nogu, dva u drugu, a jedan u stražnjicu. Za Vuka Reića novinar navodi kako je to "poznati skitač" i "talijanaški razbijač" iz splitskog gradskog predjela Veli Varoš. Nijedan od sedam metaka nije mu ozlijedio ni jednu

žilu, ni kost, te se brzo oporavio. U bolnici je ispitan, te je u prvom navratu ustvrdio kako je u skladište išao jer su ga Amerikanci pozvali da podigne slador. Novinar navodi kako su se nazočni Amerikanci od srca nasmijali kad im je prevedena njegova izjava. Redarstvu je ipak ubrzo odao imena svojih ortaka. Na temelju njegovog iskaza uhapšeni su Rikardo Blašković i Ante Krstulović. Obojica su priznala učešništvo u pothvatu. Ovaj je događaj zbog svoje posebnosti u nekoliko brojeva dnevnih novina dobio dosta prostora (ND, 13.-15. V, te 3. VI. 1919). Vuk Reić je i ranije sudjelovao u provalama i krađama (ND, 13. XI. 1918).

Na žestoki otpor naišao je i pljačkaš trafike Demori u vlasništvu Ane Demori na tadašnjoj Wilsonovoj obali u Splitu. U trafiku je više puta provaljeno, a i inače su u tom dijelu Splita bile česte provale, pa je Josip Demori, suprug vlasnice, unutar trafike postavio zasjedu. Noću je čuo kako netko svrdla na ulazu, a zatim je vidio provalnika kako ulazi u trafiku. Demori je skočio prema njemu i počeo dozivati stražara, a li ga je provalnik, koji je bio snažniji, zgrabio za prsa i odgurnuo. Došlo je do rvanja, u tijeku kojega je Demori sa stola zgrabio veliku viljušku za šunku i nekoliko puta uboo provalnika u donji dio tijela. Provalnik je i dalje nastojao pobjeći, te je uspio otvoriti prozor, ali je na njega pala željezna roleta i priklještila ga po sredini tijela preko prozora. Trafikant ga je još nekoliko puta uboo vilicom u noge da ne pobjegne. Na kraju je provalnik, za kojeg je utvrđeno kako se zvao Stipe Pavić, bio prilično teško izranjen (ND, 15. XI. 1938).

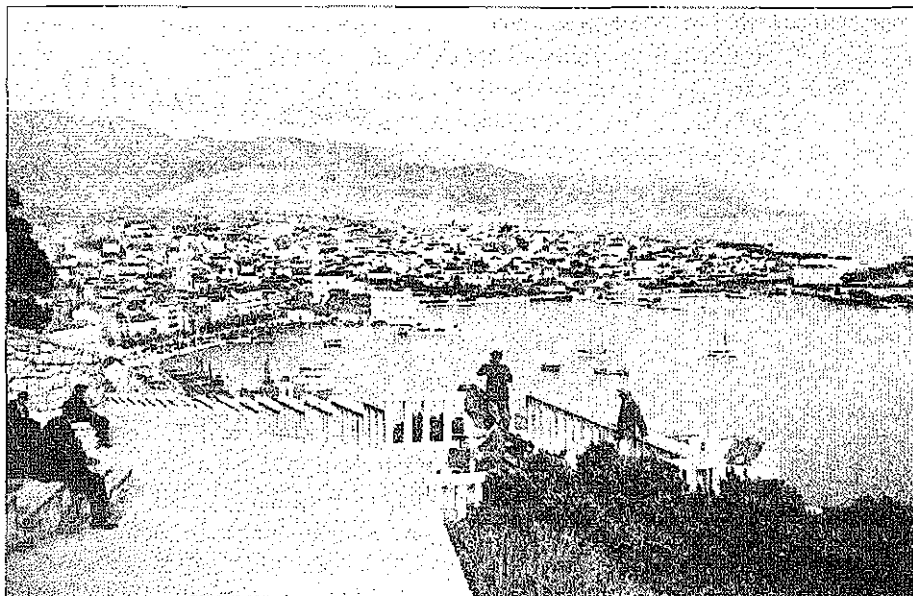
Rijetko kad je sam kradljivac bio nasilan. Takav se slučaj dogodio početkom listopada 1938. godine kada je u kućnom ulazu u Starčevićевой ulici br. 7 nepoznati čovjek u građanskom odijelu iznenada navalio na poštara Antu Reića i udario ga šakom u glavu tako da je pošta zateturio i smeo se, a lopov mu je iz otvorene poštanske torbe izvukao dvije vrećice s novcem. Novca je u torbi bilo dosta jer su tih dana isplaćivane mirovine. Čim se ošamućeni pošta pribrao potrčao je za lopovom vičući: "Uхватите lopova, pokrao mi je novac!". Kako bi usporio progonitelja lopov je pri kraju ulice odbacio vrećicu s papirnatim novcem. Trka se nastavila i u nju su se uključili prolaznici, te je lopov odbacio i drugu vrećicu, u kojoj je bio srebreni novac. Na kraju je umakao jer je iskoristio zbrku koja je nastala uključivanjem brojnih ljudi koji nisu bili sigurni koga točno treba progoniti, te i sam počeo vikati: "Držite lopova" čime je povećao zabunu. Lopova u građanskom odijelu ipak su zapamtile dvije služavke koje su se tu našle, te su policiji izjavile kako ga mogu prepoznati. Služavka veterinarskog savjetnika gospodina Subotića pošla je s policijskim agentom po gradu ne bi li ga negdje primijetili. Uočila ga je u Hrvojevoj ulici kod tržnice, te je odmah uhićen. Uhićeni mladić je izjavio kako se zove Ilija Počanić, pokojnog Bože, a po zanimanju je pomorac – konobar bez posla, rođen 1912. godine u selu Kavači u kotaru Kotor. U početku je nijekao počinjeni napad na poštara Reića, ali je priznao kad mu je rečeno kako su ga svjedoci prepoznali. Objasnio je "da ga je na to nagnao glad i nevolja". Došao je u Split tražiti ukraja, a nije imao nikakvih sredstava za život, te

"dva dana nije ništa okusio". Način na koji je pokušao izvesti krađu neobičan je i ukazuje kako mladić nije bio profesionalni lopov. Pred splitskim Okružnim sudom osuđen je na dvije i po godine robije (ND, 3. X. i 29. XI. 1938).

U nezakonitom prisvajanju imovine druge osobe, ustanove ili države mogle su sudjelovati osobe različite dobi, društvenog statusa i ugleda. Često su manje krađe poduzimali maloljetnici, obično u tekstu navedeni kao "dječaci", uglavnom u dobi od 12 do 16 godina (ND, 24. VI; 20, 23. i 28. X; 2. XII. 1918), ponekad ženske osobe u tekstu navedene kao "ženske". Za krađe su u Splitu često optuživani sluge i sluškinje, poput M. L. služavke fotografa Goldsteina za koju je navedeno kako je pobjegla o odnijela 1400 kruna (ND, 18. XII. 1918) ili služavke A. V. koja je uhapšena jer je "sustavno okradala vlasnike kuće na Bačvicama" (ND, 30. XII. 1918).

Slučaj ugledne osobe u seoskoj sredini osuđene zbog takvog prijestupa pokazuje osuda fra Ante Gojka župnika sela Prgometa zbog krađe na štetu crkvene blagajne (ND, 9. VI. 1918). U nekim je takvim slučajeva podignuta optužba i održana sudska rasprava, ali je optuženi oslobođen. Takav je bio slučaj Jure Šarića općinskog tajnika u Lečevici opunomoćenog za podizanje vojničkih potpora kod poreznog ureda u Trogiru, optuženog da je zadržavao podignuti novac (ND, 16. i 18. VI. 1918). Među prevarama, po svojim je učesnicima veliku pažnju na dalmatinskom području privukla "afera liferovanja zobi" Zbog koje su 1938. godine pred sud izvedeni predsjednici općina Drniš, Knin i Bosansko Grahovo, starješine sela na područjima tih općina, razni službenici i trgovci, ukupno 47 osoba. Sudeću je nekoliko dana u listu Novo doba poklanjana velika pažnja, a onda odjednom vijesti o tome potpuno nestaju prije završetka suđenja, bez objašnjenja (ND, 11.-14. X. 1938).

Neke su se osobe učestalo upuštale u krađe i prijevare kao što je 1918. godine bio slučaj Tone Bojić iz Trogira, tada stare 28 godina. Ona je u lipnju te godine osuđena na 14 mjeseci jer je putovala pod lažnim imenom, te je predstavljajući se kao supruga časnika od raznih "neukih osoba" izvlačila novac pod obećanjem kako će im pribaviti hranu do koje se tada teško dolazilo (ND, 11. i 12. VI. 1918). Tjedan dana nakon izrečene presude ukrala je nekoj sluškinji u Splitu kesu s novcima (ND, 17. VI. 1918). Sličan je slučaj Vjekoslava Puharića, rodom iz Imotskog, starog 22 godine koji je uhićen u studenom 1918. priznao niz krađa peradi, ranije spomenutih krava Luke Podruga iz Solina, te tekstilnih predmeta iz Invalidskog doma i novca iz trgovine J. Čulića u Splitu (ND, 24. XI. 1918). Veći je broj ružbi za prevare bio podignut protiv neke Savić od raznih privatnih osoba, a bila je poznata po tome što je prevarila i neke samostane za veće iznose (ND, 10. XII. 1918).

*Split med obema vojnama.
Split between the two World Wars.*

Nasilje prema životinjama

Učestalost ove vrste nasilja najbolje opisuju riječi novinara lista: "Zlostavljanje životinja nije kod nas nikada bio rijedak običaj. Biju upravo svirepo i okrutno, i to još na najjavnijim mjestima grada, na očigled svakoga, koji može da to promatra." Ove su riječi komentar tada uobičajenog izživljavanja na najkorisnijoj i najčešćoj tovarnoj životinji – magarcu ili splitskim dijalektom *tovaru*. Batinama je obično pretodio poduži bijesni govor vlasnika magarcu (ND, 3. VI. 1919). O navadama splitskih težaka u odnosu na tovara najbolje govori duhovita priča splitskog književnika Marka Uvodića "Naš bidni tovar". Osim niza psovki (*beštini*) koje bi redovito izgovorili, težaci su magarca običavali tući nogom (obično odozdo u trbuh), odebljom batinom ili drškom motike i nikakva nastojanja općinske i sudske vlasti nisu uspjela niti ublažiti, a kamoli iskorijeniti taj običaj (Uvodić, 1938, 5-12). Splitsani su jednostavno smatrali kako tovar zaslužuje batine jer je zločest i namjerno prkosan (*dišperozast*), te je samo tako postajao poslušan (Kovačić, 1971, 51-55).

Prema naprijed navedenim komentarima dječjih zabava s praćkom znamo da su česte žrtve bile mačke i ptice. U omiljene ljetne dječje zabave išao je lov šišmiša (*miša potopira*) na draču (Kovačić, 1971, 76-77). Psi su kao čuvari bili korisni i manje izlo-

ženi nasilju. Dobili bi i oni koji put udarac, ali daleko manje nego magarci (Kovačić, 1971, 49-51). No, mogli su nastradati upravo u ulozi čuvara. Tako je stradao vučjak Ante Treursića koji je čuvao njegovu poljsku baraku u Splitskom polju. Prilikom krađe isprebijali su ga lopovi, a zatim obili katanac na baraci i ukrali 45 metara gumene cijevi. Počinitelji su otkriveni dva mjeseca kasnije, a radilo se o Petru Rosandiću iz Rude kod Sinja i Marijanu Kurtoviću iz Ciste u kotaru Imotski (ND, 12. X. 1938).

Učestalost nasilnih postupaka u svakodnevici

Cilj i motivacija kod nasilnih postupaka često su povezani. Nasilje privatnih osoba nad drugim osobama moglo je biti uvjetovano koristoljubljem, osvetom, ljubomorom i drugim razlozima. Svako je nasilje u svojoj osnovi demonstracija moći, bilo da ga primjenjuje pojedinac, skupina ili institucija vlasti. Nasilje je u pravilu i izraz straha, pretvaranje nemoći u moć. To možemo uočiti na razini institucija vlasti, ali i u okviru obitelji, u međusobnim odnosima pojedinaca, običnih ljudi u svakodnevnom životu.

U svakodnevnom životu razni su manje nasilni postupci vrlo česti. Toliko da je njihov izostanak bio vijest. Tako je godine 1933. objavljena vijest "Noćas nije bilo ni jednog uhapšenika" ... "samo 4 prekršaja" (ND, 2. I. 1933). Svade i tučnjave bile su posebno česte u gradskoj okolici nedjeljom, o čemu svjedoči naslov: "Nedjelja bez tučnjave u okolici", a u tekstu pod tim naslovom naglašava se kako je to velika rijetkost (ND, 16. I. 1933). U gradu su razni prekršaji bili najčešći subotom jer "subotom ljudi najviše piju" i "prave izgrede u veselom stanju" (ND, 16. I. 1933). Broj vijesti o nasilnim postupcima i raznim prekršajima vrlo je različit u pojedinim brojevima lista. Neka ih gotovo nije bilo, kao u gore navedenom slučaju, a nekad je broj obilovao takvim vijestima, kao što je slučaj s brojem od 14. siječnja 1933. kad je u gradskoj rubrici zabilježeno osam posebnih obavijesti te vrste, od kojih se jedna odnosila na kriminalnu statistiku za prethodnu godinu (ukupno 1691 prijava za zločine i prijestupe, a državno tužilaštvo u Splitu je podiglo 508 optužbi), jedna na protjerivanja iz grada, pet na svade i tučnjave, od kojih četiri u gradu Splitu, a jedna u Dugopolju, te jedna na krađu (ND, 14. I. 1933).

TYPES AND FORMS OF VIOLENCE IN SPLIT BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Zdravka JELASKA

Croatian Institute of Historical Research, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

e-mail: zdravka.jelaska@st.hinet.hr

SUMMARY

In the period during the two World Wars, Split became the largest town and the centre of the southern Croatian province of Dalmatia. This status has been retained by it up to the present day. The life of the inhabitants of Split, its surroundings and the entire province between the wars was regularly portrayed in the daily Novo doba, published in Split between 1918 and 1941. The news about violence, i.e. unlawful and socially unacceptable acts committed by private persons, did not constitute a special section in the newspapers of that time. To everything that is generally and popularly called "The Black Chronicle" is today dedicated, as a rule, at least a whole page in daily newspapers. At that time these were largely short news published in the town section comprised all types of offences, arrests for various reasons and short reports on the trials. The more interesting cases were separated from these short texts as special news, also still within the town section. Amongst the news from the province, reports of this type appeared periodically, although, as a rule, only when it was the case of an exceptionally violent event or of some extremely negative occurrences. The separated news on the acts of violence committed by one or more persons against other people also contained, as a rule, the journalist's moral commentary about how they should not act in this way.

In the Novo doba daily, one could grasp a whole spectre of violent expressions and acts, from manslaughters to murders, suicides, injuries, blows, punches, intimidations and various forms of verbal violence to harassments as well as acts of violence against animals. It should be underlined, however, that the first stated most drastic acts of violence attracted most attention from the contemporaries of that time as well as historians, although they were by far the rarest in the everyday life. Various forms of verbal violence, blows and punches that did not cause heavy injuries, as well as intimidations were not given special attention in the daily. But when they did appear in daily press, it is noticeable how these particular forms were by far more present in the everyday life.

Acts of violence by private persons against other people were brought about by egoism, revenge, jealousy, disputes over property, and other reasons. The act of violence committed by a person against oneself was either unintentional or brought on by the feeling of unhappiness caused by love or business problems and illness.

Key words: Split, Novo doba, violence, reports, 20th century

IZVORI I LITERATURA

ND - Novo doba. Split. 1918-1941.

Horvat, J. (1962): Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939. Zagreb, Stvarnost.

Kovačić, I. (1971): Smij i suze starega Splita. Split.

Uvodić, M. (1938): Libar Marka Uvodića Splićanina. Zagreb, Nakladni zavod.